

Safet Krkić

**SA RAZVOJNOM STRATEGIJOM
BIH IMA PERSPEKTIVU**

**WITH DEVELOPMENT STRATEGY
B&H HAS PROSPECT**

Sažetak

Čak i nakon 10 godina poslije rata niti bh. ekonomija niti društvo ne mogu naći put koji vodi stabilnom razvoju. Nedostatak perspektive i siromaštvo su sve više prisutni u zemlji. Rješenje ovog problema nije moguće bez definiranja strategije za ekonomski razvoj. Vodeće političke partije ili strukture koje su ih izabrale odgovorne su za činjenicu da ova strategija nije definirana.

Definiranje i prihvatanje razvojne strategije primarno znači analizu izvora države. Takva analiza je već urađena i ne treba se ponavljati. Najveći problem je, nesumnjivo, zapošljavanje. Stoga se razvojna strategija mora baviti prvo ovim problemom. Dok poljoprivreda nudi relativno velike mogućnosti za zapošljavanje i analizu razvojnih mogućnosti, pokazuje se da BiH ima neophodne preduvjete, razvoj poljoprivrede treba biti stimuliran. To se dodatno potvrđuje činjenicom da ova zemlja uvozi hranu u vrijednosti od približno 1 milijarde eura. Činjenica da se oko 2 milijarde KM troši na uvoz hrane a da je zemlja može sama proizvoditi jeste gubitak od hiljadu radnih mjesta.

Razvoj poljoprivrede i proizvodnja lijekova trebaju biti stimulirani primarno poljoprivrednom proizvodnjom.

BiH također ima dodatne izvore proizvodnje energije. Za razvoj spomenutih aktivnosti, pored sirovina, BiH ima i suficit infrastrukture, kao i potrebne profesionalne kadrove.

Dugoročnu strategiju razvoja trebaju pratiti instrumenti politike stimulativnog razvoja. Instrumenti stimulacije razvoja trebaju se kreirati putem privrednih komora. Prijedloge mjera razvojne politike treba prihvatiti Parlament BiH. Na ovaj način bi postali pravni dokumenti.

Ključne riječi: razvojna strategija, analiza postojećeg stanja, izvori, siromaštvo, vodeće strukture, zapošljavanje, inicijalna infrastruktura, primarna poljoprivredna proizvodnja, poljoprivredna industrija, kadar, energetika, instrumenti ekonomske politike, privredna komora, pravna regulativa

Summary

Even after 10 years since the war, neither BiH economy nor society can find the way leading to stabile development. Lack of prospect and poverty are increasingly present in the country. Solution of this problem is not possible without defining the strategy for economy development. Leading political parties or structures that have elected them are responsible for the fact that this strategy has not yet been defined.

Definition and acceptance of development strategies primarily means analysis of country's resources. Such analyses have already been done and don't need to be repeated.

The biggest problem, no doubt, is employment. Therefore, the development strategy has to deal with this problem first. Since agriculture offers relatively high opportunities for employment and analysis of development possibilities shows that BiH has necessary preconditions, development of agriculture needs to be stimulated. This is additionally confirmed by the fact that this country imports food in the value of approximately 1 billion EUR. The fact that around 2 billion KM is spent on food import and that the country can produce it itself is a loss of one thousand employment positions.

Development of agriculture and production of medicines should be stimulated by the primary agriculture production.

BiH also has additional resources for energy production. For development of mentioned activities, besides raw materials, BiH also has sufficient infrastructure as well as necessary professional profiles.

Long-term development strategy should be followed by instruments of stimulating development policy. Instruments of development stimulation should be created by economy chambers. Proposals of development policy measures should be accepted by the BiH Parliament. In this way, they would become legal documents.

Key words: *Development strategy, analysis of existing condition, resources, poverty, leading structures, employment, initial infrastructure, primary agriculture production, agricultural industry, staff, energetics, economy policy instruments, economy chamber, legal regulations.*

Bosna i Hercegovina se, ne donoseći strategiju razvoja, nemajući dakle viziju svog razvojnog puta, nije ni mogla naći u nekoj boljoj poziciji do bijede i siromaštva najgore vrste. Strategija razvoja je način utvrđivanja šta ste, ko ste i gdje ste. Kada se tako nešto odredi, na osnovu toga se donose planovi gdje bi se dalje išlo i kako bi se tamo stiglo. Na kraju se ustanovljavaju metode odnosno sredstva kojima ćete do postavljenog cilja stići.

Ako ste porodičan čovjek, morate imati viziju šta će porodica danas, sutra, preksutra i tako redom jesti, šta će i kako će se odijevati i obuvati, gdje će stanovati i slično. Da biste ono što je porodici neophodno pribavili, morate sagledati šta, ko, kada i kako treba učiniti kako bi porodici osigurao život dostojan čovjeka. Ono što vrijedi za porodicu – vrijedi, dakako, i za kompaniju, lokalnu zajednicu, državu, pa i društvo u cijelosti.

Od završetka rata u Bosni i Hercegovini niko se ne brine o viziji budućeg privrednog i društvenog razvoja. Činjenica je da nemamo vizije kako organizirati i razvijati zemlju, pa nismo, naravno, ni mogli donositi strategiju razvoja. Nedostatnost vizije odnosno strategije razvoja put je, bez sumnje, u kaos i bijedu. A bijeda bosanskohercegovačkog društva je gotovo nesnošljiva.

Veći problem od bijede i siromaštva je svakako činjenica da se krećemo ka zemljama ekonomski najnerazvijenijeg i posve izgubljenog svijeta. Bijeda i siromaštvo su dio našeg svakodnevnog okruženja. I takvo stanje se sve više i sve brže pogoršava. Svrstali smo se među zemlje iz kojih bi mladi najradije pobjegli. U tome ih jedino sprečavaju tvrdi zakoni zemalja u koje bi željeli otići.

Najveći problem bosanskohercegovačke privrede i društva je, bez sumnje, nezaposlenost. Povremene investicije, bilo da su iz domaćih ili pak inozemnih izvora, okrenute su, prije svega, podsticanju razvoja djelatnosti (institucija) koje su u funkciji potrošnje. Ono što čini bosanskohercegovački investicijski ambijent ponajbolje pokazuje slovenski trgovinski gigant „Merkator“. Ta

kompanija je nedavno pustila u rad svoj, ko zna koji već po redu, novi prodajni objekt u Bosni i Hercegovini. Novootvoreni prodajni objekt Slovenaca u Mostaru definitivno je poraz uma i razuma svih koji su o tome na bilo koji način odlučivali. Za ono što su Merkator, Obi, Intereks, Viza, Mik i sijaset drugih koji su tu da bi podupirali potrošnju roba koje se proizvode izvan Bosne i Hercegovine odgovornost snose stranke na vlasti i oligarhije koje su one instalirale. Primitivci koji su u poziciji da predlažu, donose i izglasavaju sve te stupidne odluke od Bosne i Hercegovine prave siromašnu pustinjsku zemlju.

Nažalost, ni mnogi domaći investitori još nisu naučili lekciju kako se profit može ostvarivati i ulaganjem u proizvodnju. Stalno se pitam šta će se u svim tim veleljepnim trgovinskim objektima prodavati. Ako nemamo proizvodnje, to jest stvaranja nove vrijednosti, nemamo ni dohotka, samim tim ni prodaje. Ti veleljepni trgovinski objekti Bosni i Hercegovini su „pojeli“ stotine hiljada radnih mjesta. Zbog toga ćemo dugo vremena živjeti u najvećoj bijedi i siromaštvu.

Moramo li biti u takvoj bijedi

Moraju li Bosanci i Hercegovci živjeti u siromaštvu kakvo je danas? Mogu li se bijeda i siromaštvo pravdati ratom i ratnim razaranjima? Rat je, naravno, stvorio brojne i različite probleme bosanskohercegovačkom društvu. No, on je završen prije deset godina. Problemi koji su posljedica rata u najvećem broju su morali, ako ne biti i prevladani, ono barem prepoznati i s naznakama izglednosti njihovog rješenja. Ozbiljnije analize rasta i razvoja privrede Bosne i Hercegovine nas, međutim, upozoravaju ne samo da nema progressa nego i da ga s postojećim vladajućim strukturama neće ni biti. Umjesto rasta i razvoja, evidentno je širenje i produbljivanje bijede i siromaštva.

Valja naglasiti da resursi kojim zemlja raspolaže, prije svih humani, ni na koji način nam ne nameću stanje u kom se nalazimo. Bosna i Hercegovina ima dovoljno proizvodnih kapaciteta, prirodne resurse, ne preveliku ali dovoljnu infrastrukturu, i najzad, znanje, iskustvo i volju najvećeg broja ljudi da svojim radom i sposobnošću osiguraju život dostojan čovjeka. Šta Bosni i Hercegovini nedostaje? Nedostaje volja, a nerijetko i svijest o potrebi upravljanja

vlastitim razvojem. Nedostaje, zapravo, odgovornost onih koji su, na ovaj ili onaj način, priskrbili sebi prava da upravljaju državom, tačnije, da upravljaju razvojem ove zemlje. Oni to katkad ne čine i zbog sitnih bijednih vlastitih interesa. Takvo ponašanje pojedinaca odnosno grupa na vlasti osnovni je uzrok nedostatnosti vizije razvoja bosanskohercegovačkog društva. Nedostatnost vizije razvoja vodila je razumljivo nedostatnosti strategije razvoja zemlje. Takvo stanje i nije moglo donijeti ništa drugo osim bijede i siromaštva.

Ko je odgovoran za bijedu u kojoj živimo

Umjesto razvoja i rasta, privreda i društvo Bosne i Hercegovine su u stagnaciji i siromaštvu. Za to stanje odgovornost snose pojedinci i grupe u vladajućim strukturama. Jednaka je odgovornost svih (bilo da su oni pojedinci ili partije koje su modelirale privredni i društveni ambijent) koji su od rata naovamo upravljali zemljom. Od bosanskohercegovačkih građana oni su tražili i dobili prava da upravljaju zemljom. No, za to što su bili dužni da urade, a svjesno ili pak nesvjesno nisu uradili, moraju snositi odgovornost. I uopće ne sumnjam da jednog dana za te postupke, na ovaj ili onaj način, neće odgovarati. Neka se prisjete Ante Jelavića, Mirka Šarovića, Jadranka Prlića, Edhema Bičakčića i drugih kojim su policija i sudovi stalno za petama.

Za bijedu i siromaštvo bosanskohercegovačkog društva ne može se zaobići ni odgovornost same struke. Posebna odgovornost je na ekonomistima, a prije svih onim koji su na različite načine (kao ministri, predvodnici vlade, savjetnici i sl.) činili dio vladajuće strukture. U vezi s tim ne može a da se ne nametne i pitanje kakvi su nastavni planovi i programi ekonomskih fakulteta u Bosni i Hercegovini. U tim programima ekonomistima nije pružena čak ni mogućnost da probleme vezane za strategiju razvoja samo i uoče. Zlatko Hurtić, zastupnik grupe što je radila na strategiji izlaska Bosne i Hercegovine iz siromaštva, ponajviše govori o onim koji u vladajućim krugovima predstavljaju struku. Stupidnost tog projekta apsolutno je nenadmašna. Ako je strategijom Hurtića & company moguće izaći iz siromaštva, zašto se odmah nije pravila strategija da Bosna i Hercegovina postane isto što i razvijeni Japan. Mnogo je onih koji poput Hurtića i nekih drugih ekonomista koji su čak sjedili (neki još uvijek sjede) u ministarskim

foteljama a da nisu naučili (stekli elementarno znanje) ni osnove ekonomije.

Dva prijedloga strategija ekonomskog razvoja Bosne i Hercegovine, koja su inicirana u vremenu vlada prethodnog saziva, bez sumnje su vrijedan pokušaj da se u tom smislu nešto i učini. Nažalost, nisu bili i dovoljno istrajni da realiziraju tu ideju, odnosno naprave i usvoje razvojnu strategiju Bosne i Hercegovine. No, valja biti iskren, nacrt tih strategija bio je i previše skroman da bi se pokrenula ozbiljnija rasprava, usvajanje i njeno implementiranje.

Šta činiti

Donošenje i realizacija strategije dugoročnog ekonomskog razvoja jedina je alternativa Bosne i Hercegovine za izlazak iz postojećih problema. Razvojna strategija bi trebala da bude ono što su dijagnoza i terapija u medicini. Receptom se utvrđuje šta bi sve bolesnik morao činiti kao bi se oporavio. Kao i kod bolesnog organizma, razvojna strategija bi trebala pokazati šta je neophodno činiti. To što treba učiniti, dokumentom strategije se mora jasno predstaviti. Usto, mora se još i odrediti ko je taj što treba zadato da uradi, kako to treba uraditi, kojim sredstvima odnosno ljudima i u kom vremenu završiti.

No, da se i sam ne bih našao u poziciji onih koji bi da lamentiraju nad stanjem i sudbinom bosanskohercegovačke privrede odnosno društva, u najkraćem ću iznijeti šta bi trebalo da bude okosnica razvoja naše zemlje.

Djelatnosti čiji razvoj treba podsticati

Da ne bih, dakle, ostao na kritici, polemiziranju, slaganju i neslaganju s onim šta se u vezi s problemima bijede, siromaštva i razvoja Bosne i Hercegovine posvuda govori, u nastavku ću u najkraćim crtama iznijeti vlastito viđenje osnova našeg budućeg razvoja.

Na početku razmatranja problema razvoja BiH želio bih naglasiti kako dokument razvojne strategije ne bi smio biti prevelik ni preopširan (ne bi trebalo analizirati i predlagati podupiranje razvoja svega i svačeg). Morao bi sadržavati četiri međusobno povezane cjeline. Prvu bi činila analiza onoga čime Bosna i Hercegovina raspolaže. U tom smislu značajno je ukazati na prirodne i

humane resurse zemlje, zatim izgrađenu infrastrukturu, te stanje šireg i užeg okruženja (unutrašnjeg - politička situacija, i vanjskog - odnosi za zemljama u susjedstvu).

Drugi dio bi trebao sadržavati analizu postojećeg stanja privrede odnosno društva Bosne i Hercegovine. Trebalo bi, naime, predstaviti stanje i korištenje raspoloživih resursa, proizvodne kapacitete, veličinu i značaj institucija društvene nadgradnje te perspektive koje postojeći razvoj nudi. U okviru tog dijela nužno je također ocijeniti da li postojeći razvoj može osigurati napredak i rast, te u kom se pravcu kreću bosanskohercegovačka privreda i društvo (povoljnom, nepovoljnom, neutralnom i sl.). I upravo taj dio dokumenta u dvije naprijed spomenute strategije valjano je urađen. Otud se taj materijal i može koristiti za projiciranje osnova budućeg razvoja Bosne i Hercegovine.

Treće, razmatranje i upoređivanje stanja postojećih resursa s onim šta je odnosno koliko je (u kom obimu) od toga dosad iskorišteno. U okviru tog dijela neophodno je još i ukazati na to koji resursi i koje djelatnosti su od posebnog značaja za razvoj Bosne i Hercegovine. Nužno je, naravno, iznijeti i činjenice zbog čega bi trebalo bosanskohercegovački razvoj utemeljivati baš na tim resursima.

Četvrti dio podrazumijeva predlaganje instrumenata ekonomske politike kojim će se podupirati odnosno ograničavati razvoj pojedinih djelatnosti. Ovaj dio strategije razvoja podrazumijeva serioznu i detaljnu razradu svih instrumenata ekonomske politike kojim će se podupirati odnosno sputavati razvoj pojedinih djelatnosti. Prijedlog mjera koje bi se koristile kao instrumenti upravljanja razvojem trebalo bi praviti u formi zakona. Te mjere pretendiraju da postanu obligatorni instrumenti, to jest instrumenti koji će imati snagu zakona na čitavoj teritoriji Bosne i Hercegovine.

Imajući na umu činjenicu da je u naprijed spominjanoj strategiji razvoja relativno dobro predstavljeno postojeće stanje u pojedinim djelatnostima, kao i činjenicu da su resursi Bosne i Hercegovine dovoljno istraženi, i u različitoj formi javnosti već predočeni, daje mogućnost da bez analize tačaka jedan i dva iznesem svoje viđenje onoga na čemu bi valjalo temeljiti naš budući razvoj.

Principi na kojim bi trebalo temeljiti razvoj počivali bi na dvije odrednice. Prvo, trebalo bi osigurati što je moguće veće i što

brže zapošljavanje. Drugo, svagdje gdje je to moguće eliminirati uvoz roba i ta sredstva koristiti za savremene opreme i tehnologije. Riječ je, naime, o eliminiranju uvoza onih roba za čiju proizvodnju i kod nas postoje komparativne prednosti. Shodno datim odrednicama podsticao bi se razvoj sljedećih djelatnosti:

Poljoprivreda i energetika

Razvoj bosanskohercegovačke privrede trebalo bi temeljiti, prije svega, na razvoju primarne poljoprivredne proizvodnje (uzgoj žitarica, ljekovitog i krmnog bilja, voća i povrća, stočarstvo i akvakultura) i na njoj utemeljene agroindustrije. Zbog čega bismo trebali razvijati poljoprivredu i agroindustriju?

Prije svega zbog činjenice što raspolažemo sa 0,17 hektara oranica i bašta po glavi stanovnika (prema svjetskim kriterijima to je dovoljno za osiguranje prehrane vlastitog stanovništva). Poljoprivredna proizvodnja se, usto, može organizirati minimalnim ulaganjima kapitala. Pokretanje proizvodnje u poljoprivredi zahtijeva manja ulaganja po radnom mjestu nego u bilo kojoj drugoj proizvodnoj grani. Činjenica da Bosna i Hercegovina uvozi hranu iako bi iz vlastite proizvodnje mogla podmiriti svoje potrebe, a neke poljoprivredne kulture bi mogla čak i izvoziti (rano povrće, određene vrste voća, mliječne prerađevine, meso, slatkovodnu ribu i sl.), dodatni je faktor podsticanja razvoja poljoprivredne proizvodnje. U studiji koja je data, uz jednu od naprijed spomenutih strategija razvoja, navodi se da 76,2% (str. 83) ukupnog uvoza naše zemlje otpada na prehrambene proizvode. Ako bismo se oslobodili tog uvoza, zemlji bi ostajalo preko milijardu i sedam stotina miliona američkih dolara deviza. Sva ta sredstva bi se mogla usmjeriti za podupiranje novog, većeg i još ubrzanijeg razvoja. Konačno, imamo solidne i još uvijek u relativno dobrom stanju i prerađivačke kapacitete agroindustrije. Uz osiguranje sirovinske baze pokrenuo bi se i taj dio naših privrednih potencijala. O radnoj snazi koja bi se mogla uključiti u ostvarivanju tog cilja i nije nužno posebno govoriti. Resursa te vrste imamo gotovo napretek.

Druga oblast koja bi, kada je riječ o strategiji razvoja naše zemlje, morala imati prioritet jest energetika. Zbog čega?

Prije svega zbog činjenice što imamo solidnu energetsku osnovu. Na prvom mjestu ističemo rezerve fosilnih goriva, pre-

ciznije uglja. Ni hidropotencijal zemlje nije, naravno, beznačajan. Moglo bi se, isto tako, koristiti i vjetar kao energetska potencijal, biogas i sl. Istini za volju, u privredi kakva je naša, i sadašnja proizvodnja energije je iznad naših potreba. No, ne treba zaboraviti da je energija ono dobro koje se može gotovo neograničeno izvoziti. Za našu zemlju od posebnog je značaja i činjenica da energija (posebno elektroenergija) spada u onu grupu dobara na koja nije potrebno stavljati deklaraciju o kvalitetu. Proizvodi bivše Jugoslavije, među njima dakako i Bosne i Hercegovine, u tom smislu oduvijek su imali najveću prepreku za izvoz.

Bilo da se radi o izgradnji hidroelektrana odnosno termoelektrana, prijenosnoj mreži i slično, Bosna i Hercegovina za to ima još i potrebne stručnjake (humane resurse).

Građevinarstvo kao jedna od razvojnih šansi BiH

Treću oblast na kojoj bi Bosna i Hercegovina mogla utemeljivati svoj budući razvoj čini građevinarstvo. Zbog čega?

Zbog činjenice da je naša zemlja u proteklom ratu enormno razorena. Samo obnova onog što je ratom razoreno dovoljan je razlog da se pokrenu aktivnosti razvijanja građevinarstva, prije svega industrije građevinskih materijala. Osim toga, Bosna i Hercegovina ni prije rata nije imala razvijenu infrastrukturu koja počiva na građevinarstvu. Tu imamo na umu izgrađene puteve višeg reda (autoputeve i njima prateće objekte), zatim stanove, kanale za navodnjavanje, vodovod i kanalizaciju, aerodrome, željeznicu i drugo. Za razvoj građevinarstva Bosna i Hercegovina ima i odgovarajuću sirovinsku pretpostavku, naravno i stručnjake koji su sposobni da tu djelatnost podignu na najviši mogući nivo. Tu su, recimo, nalazišta gline, zatim laporca, pijeska, drvene građe, željeza i slično. Uz sve to, građevinarstvo apsorbira relativno velik broj nekvalificirane radne snage, što je u ovom momentu za nas od izuzetnog značaja. Na biroima za zapošljavanje najveći je broj onih koji su bez odgovarajućih kvalifikacija.

Farmaceutska i hemijska industrija u razvoju BiH

Četvrta oblast koju bi kod nas morali više razvijati čini farmaceutska i određeni dijelovi hemijske industrije. Zašto baš te dvije oblasti?

Farmaceutska industrija zbog činjenice da će lijekovi, kako kod nas tako i u svijetu, dobivati sve veću važnost. Istovremeno, to je i industrija koja počiva na visoko sofisticiranom radu, što također nije problem u Bosni i Hercegovini. Nismo, isto tako, ni bez poželjne sirovinske osnove, to jest domaćih izvora reprodukcijjskih materijala neophodnih za tu industriju. Kada je riječ o hemijskoj industriji, prije svega onoj koja se bavi proizvodnjom roba široke potrošnje (sapuni, deterdženti, paste i slično), valja napomenuti kako i za tu vrstu djelatnosti imamo dovoljno izgrađenih i očuvanih proizvodnih kapaciteta. Dio sirovinske osnove za tu industriju (nitrati), kao i neiscrpno tržište koje te proizvode traži (vještačka đubriva, higijenske potrepštine, kozmetički preparati i slično), također su osigurani.

Drvoprerađivačka industrija u razvoju BiH

Petu oblast čini drvna i drvoprerađivačka industrija. Razlog je u činjenici što u toj oblasti imamo solidnu infrastrukturu, sirovinsku osnovu, humane resurse, tržište, i konačno, mogućnost da izvozom proizvoda te grane ostvarimo potrebna devizna sredstva.

Što se tiče razvoja ostalih djelatnosti, strategija budućeg razvoja Bosne i Hercegovine pretpostavlja njihovo razvrstavanje u dvije skupine. Prvu bi činile one djelatnosti prema kojim bi se vodila neutralna razvojno-podsticajna politika. Te bi djelatnosti bile u okviru konvencionalnog režima razvoja. Osiguravale bi se, naime, osnovne pretpostavke za njihov nesmetan razvoj. Ekonomskom politikom te djelatnosti se ne bi ni posebno podupirale, niti bi se restriktivnim mjerama sputavao njihov razvoj. Tržište, slobodan protok kapitala, slobodno kretanje radne snage, ničim ograničavano kretanje roba i slično bile bi jedine odrednice njihova razvoja. Njihov bi se razvoj, dakle, utemeljivao na standardnoj zakonskoj regulativi.

U drugu grupu bi ušle one djelatnosti čiji razvoj bi mjerama ekonomske politike valjalo ograničavati. Tu na umu imamo, prije svega, djelatnosti sfere potrošnje. U pitanju su firme koje se bave trgovinom i ugostiteljstvom, posebno one koje preferiraju robu iz uvoza. Mislim da je tih subjekata danas i previše i da je u te svrhe do danas investirano enormno mnogo novca. Tako uloženi novac ne podupire razvoj zemlje. On je više u funkciji destrukcije

razvoja, a ne stvaranja stabilne i prosperitetne privrede. Naglašavam da je mjerama ekonomske politike neophodno ograničavati uvoz i prodaju vozila, benzina, cigareta, pića (alkoholnog i bezalkoholnog), određenih građevinskih materijala, turističkih putovanja u druge zemlje i slično. Strategijom razvoja, to jest instrumentima koji bi se donosili s ciljem ostvarivanja postavljenih zadataka osiguralo bi se preusmjerenje investicija u one djelatnosti čiji razvoj za našu zemlju smatramo poželjnim.

Instrumenti ekonomske politike i podsticanje razvoja BiH

Da u najkraćim crtama, konačno, ukažemo i na značaj četvrtog dijela dokumenta strategije budućeg razvoja Bosne i Hercegovine. U pitanju su, dakako, instrumenti ekonomske politike kojim bi se podupiralo ostvarivanje postavljenih strateških ciljeva. Radi se o instrumentima koji su ekonomskoj nauci znani gotovo sto i više godina. Prije svega, tu mislimo na instrumente kreditno-monetarne i fiskalne politike, ali i na brojne administrativno-upravne mjere koje se uobičajeno koriste kao instrument upravljanja razvojem privrede. Detaljna razrada tih mjera zahtijevala bi mnogo veći prostor od onog koji se može osigurati u radovima ove vrste. Nije, naravno, od manjeg značaja ni vrijeme koje bi zahtijevala sveobuhvatna elaboracija tih instrumenata. Smatramo otud da bi najsvrhovitije bilo ako bi privredne komore, kako one na državnom tako i one na regionalnom nivou, taj dio strategije razvoja Bosne i Hercegovine same ponudile. U okviru odgovarajućih sektora samih komora, naime, ponajviše i ponajbolje je moguće sagledati vrijednost, utjecaj i doseg pojedinih mjera i instrumenata relevantnih za upravljanje razvojem privrede. Uloga komora u elaboraciji mjera i instrumenata upravljanja razvojem zemlje uistinu nema alternativu.

Kada je riječ o razvoju primarne poljoprivredne proizvodnje, želim to posebno naglasiti, posve je malo instrumenta koji mogu biti tako i toliko efikasni koliko samo obvezivanje države da preuzme tržišne viškove (neprodanu robu) po unaprijed utvrđenim cijenama. Jedna takva garancija oslobađa poljoprivredne proizvođače neizvjesnosti, to jest rizika plasmana. Za posljedicu bi to imalo stabilnu poljoprivrednu proizvodnju, a samim tim i njen

stalni rast. To je i razlog zbog čega želimo potcrtati relevantnost tog instrumenta u podsticanju razvoja poljoprivrede u Bosni i Hercegovini.

Pet pobrojanih oblasti moralo bi činiti okosnicu razvoja Bosne i Hercegovine u sljedećih desetak godina. Za podsticanje razvoja tih djelatnosti moguća je upotreba konkretnih i dobro nam znanih mjera ekonomske politike. Međutim, strategija koja bi se utemeljivala na postavkama poput onih: “treba da bude..., moguće je osigurati..., potrebno je selektivno izgraditi i održavati ..., maksimalno zalagati...”, i tome slično, nije, niti pak može biti strategija. Za takvu strategiju niti je moguće donijeti odgovarajuće mjere ekonomske politike, niti naći odgovorne institucije koje bi nešto tako mogle realizirati. A bez strategije razvoja isto smo što i brod koji se našao na pučini i gdje njegova posada ne zna otkuda su došli, kuda treba da krene, gdje će i da li će uopće negdje stići.